

12. Волинський обласний військовий комісаріат. Список нагороджених орденами Червоного прапора за виконання інтернаціонального обов'язку у ДРА. Фонди спілки ветеранів Афганістану.
13. Афганістан, Волинський рахунок / упоряд. : С. Бортніков, Г. Павлович. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. – С. 60–67.

Володимир Данилюк

Україномовні гітлерівські газети Волині періоду нацистської окупації області (червень 1941-го – липень 1944 р.) у висвітленні військових операцій Другої світової війни

Розповідається про особливості створення та функціонування україномовних окупаційних засобів масової інформації, які видавалися гітлерівською Німеччиною на Волині у 1941–1944 рр. Простежується чіткий взаємозв'язок між возвеличенням перемог Третього Рейху під час наступів його армій на Східному фронті на початковій стадії Великої Вітчизняної війни та зменшенням рівня інформованості читачів у час, коли вермахт почав відступати до колишнього радянсько-німецького кордону.

Ключові слова: окупаційні україномовні друковані засоби масової інформації, редакції газет, Генеральний комісаріат Волині і Поділля, бойові дії на фронтах.

Данилюк Владимир. Украиноязычные гитлеровские газеты Волыни периода нацистской оккупации области (июнь 1941-го – июль 1944 г.) в освещении военных операций Второй мировой войны.

Рассказывается об особенностях создания и функционирования украиноязычных оккупационных средств массовой информации, которые издавались гитлеровской Германией на Волыни в 1941–1944 гг. Изучается четкая взаимосвязь между возвышением побед Третьего Рейха во время наступления его армий на Восточном фронте на начальном этапе Великой Отечественной войны и уменьшением уровня поинформированности читателей во время, когда вермахт начал отступать к бывшей советско-германской границе.

Ключевые слова: оккупационные украиноязычные печатные средства массовой информации, редакции газет, Генеральный комиссариат Волыни и Подолья, боевые действия на фронтах.

Danyluk Vladimir. Presentation of the Military Operations of the Second World War in the Ukrainian Hitleristic Newspapers of Volyn During the Period of the Natsi Occupation of the Region (June 1941 – July 1944). The article deals with the description of the foundation and functioning of the Ukrainian mass media means issued by Germany in the Volyn Region in 1941–1944 during the period of its occupation by Hitler. A special attention has been paid to the study of the obvious correlation between the praise of the third Reich during the attacks of its Army on the Eastern front at the beginning of the Great Patriotic War and the decrease of the informative activities among the readers during the time when the Reich began its march back to the former Soviet-German border.

Key words: occupational Ukrainian printed mass media means, newspapers offices, General Commissariat of Volyn and Podillya, military actions at the fronts.

Уже 17 липня 1941 р. Адольф Гітлер створив Міністерство для окупованих східних територій на чолі з Альфредом Розенбергом. Згодом було сформовано адміністрацію «рейхскомісаріату Україна» з центром у м. Рівне. Її очолив гауляйтер Еріх Кох. Територію окупованої України адміністративно було розділено на кілька генеральних комісаріатів. Волинь входила до генерального комісаріату Волині й Поділля з центром у Луцьку, який охоплював території декількох теперішніх областей України – Волинську, Рівненську, Тернопільську, Хмельницьку.

У досліджуваному нами просторі можемо вирізнити сім легальних українських видань, які розповсюджувалися на території цього генерального комісаріату: «Українське слово» (Житомир, 1941), «Перемога» (Житомир, 1941), «Голос Волині» (Житомир, 1941–1943), «Волинь» (Рівне, 1941–1944), «Українська кореспонденція» (Рівне, 1942), «Український голос» (Луцьк, 1941–1944), «Клич» (Луцьк, 1943). При цьому «Українське слово», «Перемога», «Голос Волині» – фактично одне і те ж видання, що неодноразово перейменовувалося» [8, 173].

Вікторія Яременко, кандидат історичних наук, головний спеціаліст Українського інституту національної пам'яті, деталізує кадрову політику, яку здійснював гітлерівський окупаційний режим щодо утворених ним редакцій друкованих періодичних видань: «До видання періодики залучалися члени похідних груп ОУН, що прибули в Україну з початком війни. Найперше члени цих похідних

груп потрапили до Житомира та Вінниці, де й почали включатися в адміністративні організації та у видавництво газет. Членами редакцій оунівці були приблизно з липня до грудня 1941 року» [16, 52].

Проте дуже швидко ставлення нацистів до націоналістично налаштованих співробітників газет кардинально змінилося.

«Уже практично з кінця 1941 року німці почали активно включатися до видавничої діяльності, що з часом призвело до повного контролю над періодикою окупаційного часу. Відразу змінився й тон публікацій... А в 1943–1944 роках газети і радіопропаганда були спрямовані вже на агітаційні прокламації, військові зведення» [16, 53–54].

Центральні органи влади Третього Рейху для наповнення підконтрольних окупаційних видань достатнім масивом інформації використовували найрізноманітніші прийоми і методи. Наприклад, недавній співробітник посольства Німеччини в Москві Герхард Кегель після початку війни разом із іншими гітлерівськими дипломатами був інтернований, а потім через Туреччину депортований у Німеччину. Наприкінці 1941 р. він відвідав окупований «райхскомісаріат Україна»: «Коли я прибув у Міністерство закордонних справ, мені повідомили, що, враховуючи мій досвід роботи у журналістиці, для мене передбачили роботу в відділі інформації. Там поряд із іншим ведеться обробка повідомлень, які надходять, з метою відповідного їх використання... З часом я також навчився читати між рядками фронтові зведення нацистської Німеччини. Час “планових випрямлювань лінії фронту” і “успішного відходу” ще не настав. Але вже виникла необхідність якось пояснити німцям зрив “бліцкрига”. Наприклад, твердження про те, що Радянський Союз кидає в бій свої останні резерви, щоб затримати нестримне просування переможних нацистських армій повторювалося упродовж багатьох тижнів і місяців так часто, що про “найостанніші резерви” зрештою стали ходити безкінечні анекдоти» [4, 240].

Зрештою, у Генеральному комісаріаті Волині й Поділля серед багатьох інших видавалося дві центральних газети. Це «Український голос» та «Клич». Редакції обох видань знаходилися в адміністративному центрі комісаріату – м. Луцьку. Окрім цього, розповсюджувалися друковані періодичні україномовні видання і на місцевому рівні.

5 квітня 1942 р. «Український голос» із цього приводу повідомив: «В Генеральному комісаріаті Волині і Поділля виходить 4 українських часописи і 14 газет. Рівне – газета “Волинь” періодичністю 2 номери на тиждень, журнал “Український хлібороб» і журнал для молоді “Олень”. Костополь – газета “Костопільські вісті”, журнал для жінок “Українка” і журнал для шкільної молоді “Українська дитина”. Крем’янець – газета “Крем’янський вісник”. Любомль – газета “Наші вісті”. Сарни – газета “Голос Сарненщини”. Ковель – газета “Ковельські вісті”. Кам’янець – газета “Подільнин”. Заслав – газета “Заславський вісник”. Проскурів – газета “Український голос”. Старокостянтинів – газета “Нове життя”. Шепетівка – газета “Нова Шепетівщина”. Повинні незабаром виходити газети в Бресті, вже видаються в Дунаєвцях і Антонінах» [21, 3].

На особливу увагу заслуговують також україномовні видання, які видавалися в адміністративних центрах інших округів, які входили до складу Генерального комісаріату Волині й Поділля, але могли розповсюджуватися і на території Волинської області: «Орленя» (єдиний «товстий» часопис для дітей воєнного періоду на землях Волині, Полісся, Холмщини і Підляшшя), жіночий щотижневик «Українка», «Самостійність», рівненський сільсько-господарський журнал «Український хлібороб», деякі інші. В усякому випадку, газета Горохівської округи Генерального комісаріату Волині і Поділля доповнила список періодики, яка виходила в світ: «Сьогодні урухомлено 140 друкарських підприємств, в яких виходить 75 часописів в українській та московській мовах». Стаття «Часописи і видавнича справа в Україні» повідомила з цього приводу, що все це «передано в руки для керування німецькій фірмі «Ост-Європа-Маркт», отож з’явилася нова періодика.

У Луцьку видавалися такі часописи: Часопис німецькою мовою «Дойче Україне Цайтунг» з накладом 100 тис. примірників; тижневик українською мовою «Україна поетична» з накладом 50 тис. примірників; органи гебітскомісаріату німецькою мовою «Центральний вісник» і «Вісник розпоряджень» [1, 2].

Ці видання не тільки використовували власний матеріал, але й активно застосовували інформаційні повідомлення берлінського інформаційного агентства («ДНБ»).

Той факт, що за короткий час свого існування окупаційна періодика почала користуватися популярністю серед місцевого населення, свідчить і таке визнання. Герой Радянського Союзу,

капітан держбезпеки Михайло Прудніков на чолі спецзагону НКВД у лютому 1942 р. був закинтий у тил ворога. Перед виконанням завдання прощальні настанови дали «співробітники апарату ЦК ВКП(б) і ЦК ВЛКСМ», а потім у Наркоматі внутрішніх справ «підполковник, який був присутнім під час розмови, запросив зайти в його кабінет»: *«В сусідній кімнаті нам під розписку оголосили завдання, вказали маршрут і повідомили пароль, який складався з трьох фраз:*

- *Чи читали ви сьогодні «Новий шлях»?*
- *Там є щось цікаве?*
- *Прочитайте статтю на четвертій сторінці.*

В пам'яті міцно закарбувалися слова, з допомогою яких ми повинні були впізнавати зв'язкових, які приходили через лінію фронту, а Москва – наших людей» [11, 9].

Варто зауважити, що з липня 1942 р. до початку зими 1943 р. резиденція Адольфа Гітлера і його найближчого оточення знаходилася у ставці під м. Вінниця під назвою «Вервольф». Саме тут перебували й керівні органи, які координували роботу ЗМІ на окупованих територіях і в межах самого третього рейху: «Ще один не менш важливий об'єкт – так званий будинок преси. На цьому об'єкті працював генерал СС Отто Дитріх разом зі своїми підлеглими. Це була преса Третього рейху. Звідси віддавалися розпорядження репортерам, які матеріали готувати в першу чергу... Особистим фотографом фюрера був Вальтер Франц. І він, і інші фотомайстри кожного дня фотографували фюрера, який вручав нагороди військовослужбовцям, які особливо продемонстрували себе на фронті. Для цього вони спеціально приїжджали в «Вервольф». А потім фотознімки з'являлися в німецькій пресі – вони повинні були підняти бойовий дух німецької армії» [6, 7].

Зрозуміло, що погоджена у «Вервольфі» чи Берліні пропагандистська продукція згодом з'являлася і в україномовній окупаційній періодиці Волині.

Щодо газети «Український голос», то «перше число вийшло 17 вересня 1941 року, видавцем була Луцька Міська Управа» [8, 186].

Останній вцілілий примірник «Українського голосу» в фондах Державного архіву Волинської області датований 21 жовтня 1943 р. Хід історичних подій засвідчує, що наступ Червоної Армії на Волинь відбувся наприкінці січня 1944 р., а Луцьк було звільнено на початку лютого 1944 р. Відтак, «Український голос» міг виходити і після 21 жовтня 1943 р., що підтверджується такими дослідниками як Ігор Павлюк:

«Останні числа часопису двосторінкові. Це “бойові листки”, наповнені квазіінформацією, ідеологічною пропагандою про німецькі “успіхи”, які в січні 1944 року були вже непереконливі» [8, 190].

Газета у різні періоди свого існування видавалася на чотирьох, шести і восьми полосах формату А-3. Періодичність – раз на тиждень. Ціна варіювалася від 70 копійок до 1 карбованця. Друк – високий.

Традиційно на 1 сторінці розміщувалися зведення з фронтів за тиждень, яке готувала агенція «ДНБ» у Берліні. Першим редактором видання був Володимир Постригач. Історія газети знала ще одного редактора – Анатоля Дублянського, який очолив «Український голос» на початку 1942 р. і керував ним до виходу в світ останнього номера. Це відбулося через зміну ідеологічного курсу верхівки гітлерівської Німеччини щодо майбутнього українських земель.

Ще більш пронімецьким за суттю та націонал-соціалістичним за духом було друге центральне видання – «тижнева газета Волині і Поділля», яка називалася «Клич». «Ч. 1», «Рік 1» «Кличу» побачило світ 29 червня 1943 р. Газета виготовлялася методом високого друку, складалася з 4 сто-рінок формату А-3. Тираж – невідомий.

Основним завданням цього друкованого періодичного україномовного видання було посилення боротьби окупаційного режиму з рухами опору – радянським, польським і націоналістичним. В архівних установах України збереглося лише кілька примірників цієї газети, яка й виготовлялася доволі нетривалий час (з червня до серпня 1943 р.), проте навіть перше редакційне звернення «До наших читачів» проливає світло на завдання, які було поставлено перед головним редактором видання Юрієм Ковальчуком: «Злочинна діяльність чужих елементів наповнила нас, групу правдивих націоналістів, великою журбою за долю нашого народу і нашої батьківщини. Ми поставили собі завдання протиставити цій діяльності і подавати населенню відомості, які дадуть йому змогу пізнати ворогів нашого народу...»

Ми відкладали видання газети до того часу, доки нам не вдалося розбудувати бездоганно працюючий апарат. Тепер ми маємо співробітників не тільки за кордоном, що подають нам відомості, що мало кому доступні, а також повідомляють нас про те, що діється в таборах большевицьких і «націоналістичних» банд. Тому ми можемо почати видання газети, сьогодні виходить її перший номер» [5, 1].

«Клич» використовував не тільки стандартні прийоми показу небоездатності Червоної Армії, але й нетрадиційні. Під рубрикою «Сміховинка», наприклад, анекдот «В совєтах» є доволі характерним для всіх інших публікацій цієї серії:

«– Товаришу секретар, – каже Сталін. – Прошу визвати товариша Закольцева.

– Товариша Закольцева?.. Так ви ж наказали його два місяці тому розстріляти...

Сталін хитає головою:

– Ото біда!.. А я ж саме хотів призначити його головнокомандуючим армії» [5, 4].

Проте основну увагу висвітленню ходу бойових дій на фронтах Другої світової війни, а особливо на Східному фронті, надавала газета «Український голос». № 6 цього україномовного видання від 6 листопада 1941 р. розпочався серією матеріалів під загальним заголовком «Переможний похід у Криму», де вміщені інформаційні повідомлення з фронту за період з 2 до 5 листопада. І характерні замітки: «Сталін ліквідує маршалів», «Командування середнім фронтом обняв Жуков», де гітлерівська пропаганда вже починає співчувати «бездарним комуністичним маршалам».

З іронією наводяться слова, які ніби-то належать Йосипу Сталіну: «Тимошенко – не хвалько, не мрійник і не брехун. Це найбільший військовий геній, що розіб'є фашизм!» [17; 4].

Навіть неозброєним оком спостерігається зацікавленість редакції газети в тому, щоб гнів Йосипа Сталіна впав на голову й маршала Тимошенка, так, як це вже відбулося з командуючим Білоруським особливим військовим округом Павловим, якого зробили винним у поразках перших тижнів війни на території Білорусії та колосальних втрат живої сили і техніки Червоної армії. У грудні 1941 р. генерала Павлова та більшість його штабних працівників та командармів була розстріляна органами НКВД в Підмосков'ї як «вороги народу».

Зрештою, щоб краще оцінити істинність інформації, яку подавала читачеві «головна газета Генерального комісаріату Волині і Поділля», порівняймо її зі зведеннями «Совинформбюро». У вечірньому зведенні від 3 листопада 1941 р. воно лаконічно передало: «Тривають особливо великі бої на Кримській та Калінінській ділянках фронту» [13, 335].

Вже наступний випуск газети повідомив громадськості сенсаційну новину. У статті «Здобуто Тіхвін» говориться: «...З початку війни взято в полон 3.632.000 совєцьких вояків!» [17, 1].

Натомість «Совинформбюро» повідомляло: «10 листопада 1941 року... особливо запеклі бої на Кримській і Тульській ділянках фронту» [13, 349].

Щоправда, «Український голос» продовжував розробку теми військових перемог на півострові: «Майже весь Крим у німецьких руках! Здобуто Керч, взято в полон ще 101 тисячу 600 солдатів!» [18, 1].

І, нарешті, відповідь найголовнішого та й єдиного офіційного інформаційного джерела для радянських людей:

«За період з 22 червня до 20 листопада 1941 року німецькі війська ніби то взяли в полон 3 725 600 чоловік, розбили 389 більшовицьких дивізій. Радянські війська також ніби то втратили 8 мільйонів солдатів, більш як 22 тисячі танків...» [13, 374].

Далі «Совинформбюро» наводить складену радянськими спеціалістами таблицю, де наводяться зовсім інші цифри. Виявляється, це німецькі агресори з початку вторгнення на територію СРСР втратили 6 млн убитими, пораненими і полоненими, а також 15 тис. танків і 13 тис. літаків, а Червона Армія – 2 млн 122 тис. чоловік, з яких 490 тис. убитими, до 1 млн 122 тис. пораненими і 510 тис., що пропали безвісти. Втрачено лише 7 тис. 900 танків і 6 тис. 400 літаків.

Зрозуміло, що в цьому пропагандистському бою ближчими до істини були геббельсівські фахівці, бо в перші місяці війни в німецький полон потрапило справді дуже багато червоноармійців: «Старший референт виконкому Спілки товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця О. Смольніков заявив однозначно: «За тими даними, які я маю, до кінця 1941 року фашистські війська захопили в полон 3,8 мільйона радянських солдатів і офіцерів» [12, 8].

Ще одне підтвердження – у службовій записці від 20 лютого 1942 р. «міністеріаль-директора Мансфельда керівництву Третього рейху:

«У нас було в розпорядженні 3,9 мільйони росіян. Тільки з листопада 1941-го до січня 1942 р. померло 700 тисяч росіян...» [15, 39].

А щодо наведеної «Совинформбюро» цифри 6 млн вбитих, поранених та полонених німецьких військовослужбовців, то це – маніпуляції з цифрами, бо відомо, що у 1941–1945 рр. на всіх фронтах гітлерівська Німеччина втратила до 10 млн солдатів та офіцерів...

Ще одна суперечлива історична подія також знайшла своє відображення на сторінках україномовної преси, яка видавалася німецькими окупантами на Волині. Йдеться про хід боїв під Моквою та доли радянського Уряду.

«Український голос» повідомляє: «Наступальні дії в повному ході! Солнечногорськ у німецьких руках!» А нижче повідомлення про те, що ТАСС «змінити місце свого осідку» та переїхало в м. Куйбишев [20, 1].

Зі свого боку «Совинформбюро» взагалі нічого не говорить про якісь зміни в дислокації не тільки власної установи, але й редакцій центральних ЗМІ, партійних та радянських органів. Хоча насправді евакуація з Москви в Куйбишев і Самару була проведена.

«Оперативна група редакції “Красной звезды” розташовувалася в приміщенні “Правды”, на п’ятому поверсі. Газету в ці дні робило кілька людей; їх можна порахувати на пальцях. Крім редактора Д. І. Ортенберга-Вадимова та відповідального секретаря А. Я. Карпова... тут трудилося небагато людей... Герман Копильов, працюючи в секретаріаті, наприклад, устигав перемальовувати карикатури Бориса Єфімова, які ми отримували з Куйбишева по бильд-апарату...»

Приблизно в таких самих умовах працювали й правдисти. У великому приміщенні “Правды” їх залишилися зовсім небагато, колектив очолював відповідальний секретар П. М. Поспелов...» [3, 50].

Власне, ніяк радянські інформаційні джерела не відреагували на версію україномовних окупаційних друкованих ЗМІ про можливий переїзд углиб СРСР органів центральної влади Союзу та, зокрема, самого Й. В. Сталіна. Тоді як «Український голос» в одній з публікацій видрукував таке:

«...Сталін і Молотов перенеслися вже до Самари, за 890 кілометрів на Схід» [19, 1].

Як події розвивалися насправді, достеменно невідомо навіть зараз.

Проте про евакуацію радянських установ у східні райони СРСР говорять й інші учасники тих подій. Зокрема, відповідальний співробітник Радіокомітету Михайло Гус: «Дмитром Олександровичем я вперше познайомився до війни, коли він працював в Управління пропаганди ЦК партії... Поставлений одразу після початку війни на чолі Радіокомітету, Д. О. Полікарпов залучив мене до здійснення контрпропаганди по радіо...»

16 жовтня 1941 р. Д. О. Полікарпов відправив більшу частину працівників радіо в Куйбишев. Тут нам довелося відпрацювати до кінця листопада, коли мене знову викликали в Москву» [2, 99].

Його слова підтверджує працівник МЗС СРСР, колишній власкор ТАРС у Франції Микола Пальгунов, який опікувався акредитованими в СРСР закордонними журналістами: «Через наближення фронту та спробами ворожих літаків бомбити столицю, які почастишали, значна частина партійних та урядових установ переїхала з Москви в Куйбишев. Туди ж було переведено дипломатичний корпус, а з ним й іноземні кореспонденти. Потяги з дипломатами та журналістами відбули 15 жовтня» [9, 246].

Суперечливість, тенденційність та вибірковість проглядається й далі.

«Совинформбюро» під рубрикою «В останню годину» 4 квітня 1942 р. повідомило: «За період з 20 березня до 4 квітня звільнено від ворога 161 населений пункт» [14, 210].

Тоді як окупаційна україномовна періодика наводила абсолютно інші дані: «...совєтів відкинуто з 69 місцевостей» [22, 1].

У цьому контексті дуже характерними є особливості роботи ЗМІ під час висвітлення бойових дій під Харковим. Хроніка повідомлень «Совинформбюро» від 17 до 28 травня 1942 р. показує, як «наступальні бої та просування вперед» змінюються на «закріплення на зайнятих рубежах».

А гітлерівська україномовна періодика продовжує розповсюджувати створені у Берліні і перекладені українською на Волині бадьорі інформаційні повідомлення.

Апогеєм стала інформація «Оточувальний бій на Південь від Харкова»: «Велика перемога німецької зброї під Харковом... Знищено 6-у, 9-у і 57-у армії, взято 240 000 полонених, а 2 червня загинув командарм-6 Городнянський» [23, 1].

А от спецповідомлення від 30 травня 1942 р. «Совинформбюро»: «...Німецько-фашистські війська втратили під Харковом вбитими і пораненими не менше 90 тисяч солдатів і офіцерів, 540 танків... Наші війська в цих боях втратили до 5 тисяч чоловік, безвісти пропало до 70 тисяч...» [14, 317].

Насправді ж невдалий наступ та оточення значної частини військ Південно-Західного фронту «коштували радянській стороні до 207 тис. втрачених солдатів та офіцерів», «у котлі загинули командувачі 6-ї армії генерал-лейтенант А. М. Городнянський та армійської групи Л. В. Бобкін, серед величезної кількості загиблих опинився і відомий герой запеклої оборони Києва у 1941-му генерал-майор Ф. М. Матикін» [10, 22].

У другій половині липня 1942 р. – нова сенсація щодо боїв на радянсько-німецькому фронті: «У Волховському котлі взято в полон Головнокомандуючого 2-ої совєцької армії генерал-лейтенанта Власова, що перебував у сховищі» [24, 1].

Для посилення впливу на аудиторію, «Український голос» використовував і тексти виступів перших осіб Третього Рейху. Наприклад, із нагоди загальнонімецької акції – «Четвертої зимової допомоги» (суть якої полягала у збиранні серед цивільного населення теплого одягу для армії) – Адольф Гітлер 30 вересня 1942 р. проголосив у берлінському «Спортивному палаці» промову, де пояснив, чому розпочав Другу світову війну та як має намір її закінчити: «Ми будемо громити ворогів аж до остаточної перемоги! Мета – знищення міжнародної змови капіталістів, плутократії і більшевизму... Організування гігантського простору, який тепер опануємо, призведе до визволення населення від гніту більшовиків. Хрестоносний похід Європи продовжується! 1 вересня 1939 року на засіданні рейхстагу я сказав: жадна сила зброї не зможе нас ніколи повалити! В 1940 році я ще раз пробував простягнути руку для згоди, її знову відкинули! Ми тепер будемо сягати ціль за ціллю. Читайте совєцькі газети від 22 червня 1941 року. Совєти знищили стільки наших дивізій, що ми їх ніколи не могли виставити! Нашим прапорам судний успіх! Де б не стояли фронти, ми будемо відбивати удари, будемо наступати!.. Дійсний мир для Європи можливий лише при нашій перемозі, а матеріальні цінності Європи треба віддати Європейським народам, а не міжнародній фінансовій кліці!» [25, 1].

Траур щодо оточення та знищення під Сталінградом військ 6-ої армії вермахту та її румунських і угорських союзників із 2 лютого 1943 р. став логічним продовженням масової пропагандистської кампанії. Адольф Гітлер особисто пояснив нації причини капітуляції військ фельдмаршала Паулюса та завдання на найближчу перспективу: «Що сталося б з німецьким народом та Європою, якби 22 червня 1941 року в останні хвилини німецька армія не втримала свого щита?! Ще в 1939 р. Франція та Англія без усякої підстави виповіли Німеччині війну. Нині ж боротьба вирішує про буття або зникнення нашого народу» [26, 1].

Окрім фюрера, україномовна окупаційна преса друкували виступи та промови інших високопоставлених чиновників гітлерівського режиму. Наприклад, міністра пропаганди доктора Геббельса: «...щойно нам відкрився воєнний потенціал Совєцького Союзу в цілій його дикій жахливій величині. Європа смертельно zagrożена... Чи готові йти за Філером всіма його шляхами і робити все, що потрібно, щоб довести війну до переможного кінця?! Чи бажаєте ви тотальної війни?!»

Після того, як маси відповіли довгими окриками схвалення, доктор Геббельс продовжив: «Народе, встань і пронесися гураганом!» [27, 1].

Відтак, не можна не погодитися з таким висновком: «Поширення провокаційної брехні і постійне обдурювання громадськості було необхідне Гітлерові і його режимові так само, як і виробництво озброєнь та розробка воєнних планів. Без такої пропаганди німецький фашизм не зміг би здійснити своїх загарбницьких планів і не зумів би здійснити масові воєнні злочини й злочини проти гуманності» [7, 305].

Україномовні друковані засоби масової інформації, які видавалися на окупованій гітлерівцями території Волині, не відігравали важливого значення для об'єктивного висвітлення ходу бойових дій на фронтах, оскільки були повністю підконтрольними нацистській пропагандистській машині, проте здійснили вагомий внесок у справу становлення української журналістики як сегменту світових мас-медіа, які інформували громадськість про хід Другої світової війни.

Список використаних джерел та літератури

1. Горохівські вісті. – 1943. – 12 черв.
2. Гус М. Безумие свастики / М. Гус. – М. : Сов. писатель, 1971. – 400 с.

3. Денисов. Н. Н. 1418 дней фронтового корреспондента. Воспоминания / Н. Н. Денисов. – М. : Военное изд-во, 1969. – 320 с.
4. Кегель Г. В бурях нашего века. Записки разведчика-антифашиста / Г. Кегель. – М. : Политиздат, 1987. – 420 с.
5. Клич. – Луцьк, 1943. – 29 черв.
6. Малиновская. Т. В «Вервольфе» было три бункера / Т. Малиновская // Факты и комментарии. – 2012. – 3 февр.
7. Нюрнбергский процесс : сборник документов. – М. : Юрид. лит., 1987. – Т. 1. – 540 с.
8. Павлюк І. З. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшся 1917–1939, 1941–1944 рр. / І. З. Павлюк ; НАН України ; Львів. наук. бібл. ім. В. Стефаника «НДЦ періодики». – Львів : Каменяр, 2001. – 285 с.
9. Пальгунов Н. Г. 30 лет. Воспоминания журналиста и дипломата / Н. Г. Пальгунов. – М. : Изд-во полит. л-ры, 1964. – 352 с.
10. Парнікова І. Ю. Харків 1942. Останнє велике оточення Червоної армії / І. Ю. Парнікова // Журн. «Університети». – 2008. – березень.
11. Прудников М. С. Неуловимые / М. С. Прудников. – М. : Военное изд-во Министерства обороны Союза ССР, 1961. – 208 с.
12. Смольников О. // Аргументы и факты. – 1990. – Ч. 6.
13. Сообщения Советского Информбюро. – М. : Изд-во Совинформбюро, 1944. – Т. 1. – 620 с.
14. Сообщения Советского информбюро. – М. : Изд-во Совинформбюро, 1944. – Т. 2. – 620 с.
15. Трофейні документи про злочини... : зб. док. – К. : Політвидав України, 1986. – 268 с.
16. Україна і український народ у Другій світовій війні. Дискусії / Укр. ін-т нац. пам'яті. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2009. – Вип. 2.– 84 с.
17. Український голос. – Луцьк, 1941. – 6 листоп.
18. Український голос. – Луцьк, 1941. – 10 листоп.
19. Український голос. – Луцьк, 1941. – 20 листоп.
20. Український голос. – Луцьк, 1941. – 27 листоп.
21. Український голос. – Луцьк, 1942. – 5 квіт.
22. Український голос. – Луцьк, 1942. – 9 квіт.
23. Український голос. – Луцьк, 1942. – 6 черв.
24. Український голос. – Луцьк, 1942. – 16 лип.
25. Український голос. – Луцьк, 1942. – 8 жовт.
26. Український голос. – Луцьк, 1943. – 14 лют.
27. Український голос. – Луцьк, 1943. – 5 берез.

Орест Красівський, Орест Босак

Культура та освіта Львова в роки німецької окупації

Проаналізовано основні засади німецької окупаційної політики на українських землях, ставлення окупаційної влади до місцевого населення, вивчено методи управління окупованими територіями, політика влади в галузі культури та освіти. Досліджено проблеми шкільництва, розвиток літературного, театрального, музичного, спортивного життя Галичини та Львова, стан образотворчого мистецтва.

Ключові слова: Галичина, Друга світова війна, німецька окупація, освіта, література, культура, образотворче мистецтво.

Красивский Орест, Босак Орест. Культура и образование Львова в годы немецкой оккупации. Анализируют основные принципы немецкой оккупационной политики на украинских землях, отношение оккупационных властей к местному населению, изучаются методы управления оккупированными территориями, политика власти в отрасли культуры и образования. Исследуются проблемы школ, развития литературной, музыкальной, спортивной жизни Галичины и Львова, положение изобразительного искусства.

Ключевые слова: Галичина, Вторая мировая война, немецкая оккупация, образование, культура, изобразительное искусство.

Krasivskyy Orest, Bosak Orest. Culture and Education in Lviv During the German Occupation. This paper analyses the basic principles of German occupation policy in the Ukrainian lands, attitude of the occupying power to